

Sääksen asuinsijoilta eteläisen Päijänteen rannoilta ja metsistä

Sirpa Rautiainen

Sääkseä on suojeltu vapaaehtoistyönä vuosikymmeniä. Olen kymmenen viime vuoden aikana haastatellut eräitä hämäläisiä linnustonsuojelun pioneereja, koska olen kiinnostunut sääksen (kalasääksen) suojelun alkuvaiheista.¹

Pentti Linkola havainnoi lintuja Hämeen metsissä 1950-luvulta lähtien ja huomasi metsien kiihtyvien hakuiden vaikutuksen sääksien pesintään. Linkola oli yksi avainhenkilöistä, kun professori Pertti Saurolan organisoima valtakunnallinen sääksiprojekti pantiin pystyyn vuonna 1971.² Pentti Linkola ja Pentti Alho olivat tavanneet toisensa ensi kertaa sattumalta Solkerinvuoren kolmiomittaustornilla sääksen rengastuksen merkeissä 1960-luvun puolivälissä. Kun sääksiprojektia oltiin aloittamassa, Pentti Linkola pyysi kaimaansa siihen mukaan.

Niin hämeenkoskelaisesta Pentti ”Pena” Alhosta tuli yksi kahdeksasta sääksen seurannaksi ja suojeluksi käynnistetyssä projektissa mukana olleista henkilöistä. Alho on ollut mukana aivan alkuvaiheesta (1971) näihin päiviin saakka eli yli viidenkymmenen vuoden ajan. Hän tuntee sääksen pesäpaikat eteläisen Päijänteen rannoilta ja takamaastoista parhaiten. Kirjoitan edempänä hänestä ja hänen urastaan sääksirengastajana lyhyen kuvauksen.

Helsingin yliopiston Eläinmuseon rengastustoimisto on vastannut valtakunnallisesta sääksiprojektista alusta

lähtien ja työ jatkuu. Projektissa koottu aineisto sääksestä on maailmanlaajuisestikin arvokas.³ Luontoa koskeva muistitietokin on arvokasta⁴ ja sitä olen koonnut kyselemällä Pentti Alholta 1960–1972-välisen ajanjakson rengastuksista ja sääksien pesinnöistä eräissä hänelle tutuissa kolmiomittaustorneissa⁵, joita ei enää ole. Tehtävä on sikäli merkittävä, että sääksiprojektissa tuotettu tieto on pääosin taulukkomuotoista. Esittelemistäni sääksen pesäpaikoista Sysmän Vintturin Kammiovuoren, Sysmän Liikola-Taipaleen Viljamenvuoren⁶ ja Padasjoen Virmailanvuoren kolmiomittaustornit on rakennettu Struven ketjun⁷ pisteiksi. Pienen Kammiovuoren ja Päijätsalon näkötornin alueen otin kolmiomittaustornien lisäksi mukaan.

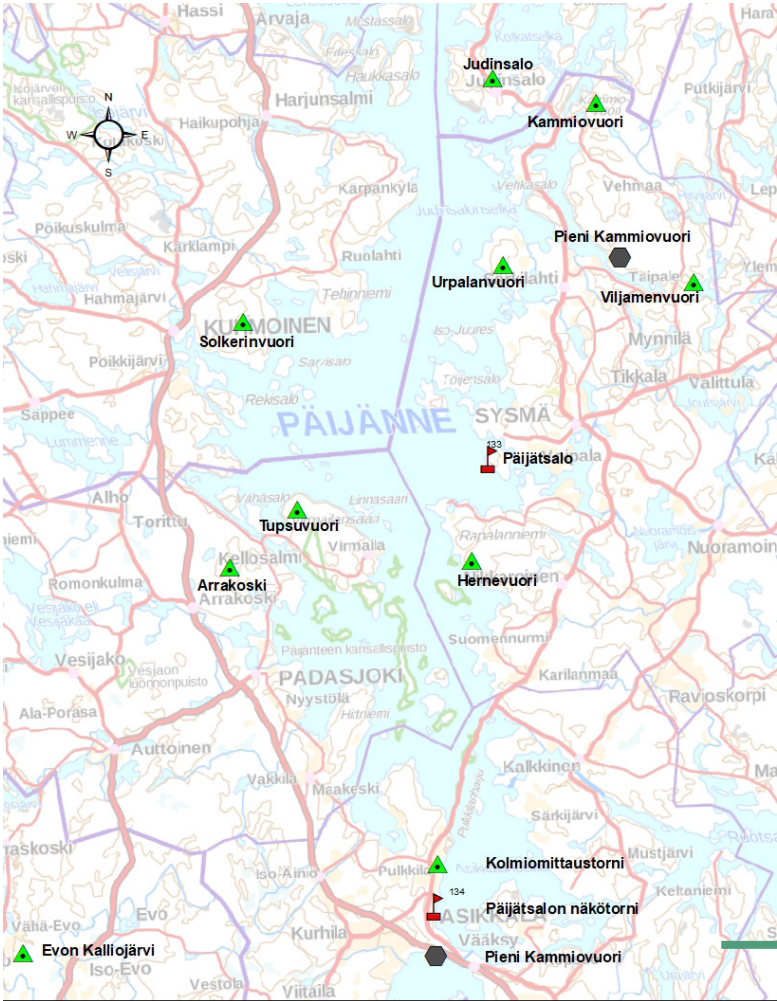
Sääksisäätiö on yleishyödyllinen yhteisö, joka perustettiin vuonna 1990 uhanalaisen sääksen suojelemiseksi. Olen kiitollinen säätiölle monella tapaa tämän kirjoituksen aikaansaamisesta. Pentti Alhoa kiitän siitä, että hän on kärsivällisesti yrittänyt muistaa pieniä tapahtumia ja yksityiskohtia vuosikymmenten takaa. Eläinmuseon rengastustoimistoa kiitän Pentti Alhon sääksirengastustiedoista.

Kun sääkset muuttivat kolmiomittaustorneihin

Sääkset alkoivat pesiä kolmiomittaustorneissa, kun pesintään sopivat tasalatvaiset ikimännyn vähenevät hakkuiden takia⁸. Toisaalta kolmiotornit myös houkuttelivat lintuja pesintään muun puuston yläpuolella, mikä on lajille tyyppillistä. Uskon, että monet kolmiomittaustornien paikoista ovat olleet ikiaikaisia sääksen pesinnän sijoja Päijänteen rannoilla: sääkset tekevät pesänsä alueen korkeimmalle paikalle ja ovat paikkauskollisia. Kolmiomittaustornien

Rengastettu sääksi kalastamassa.

KUVA: Sääksisäätiön arkisto.

Kohteiden sijainti Päijänteen ympärillä.

KUVA: Rautiainen, pohjakartta Maanmittaushallitus.

paikkojen lisäksi ikaiaikaisia sääksien pesäpaikkoja on ollut Päijänteen korkeiden vuorten rinteillä, päällä ja rannoilla tietenkin muitakin. Höyrylaiva Tehin risteilyltä 1930-luvulta on kuvaus, jossa muistellaan Luhankasaaren Sääksniemessä olleita kuutta lähekkäistä sääksen pesää.⁹

Pentti Linkolan Etelä- ja Keski-Hämeessä tekemien tarkkojen maastoinventointien perusteella sääksien pesäpaikat 1950-luvulta 1970-luvulle pysyivät samoina, mutta metsätalouden muutosten johdosta vain ani harva sääksen pesä säilyi samassa puussa tuona aikana. Pesäpuut kävivät keskimäärin viidessä vuodessa eri tavoin sääksille kelvottomiksi.¹⁰

Tie sääksirengastajaksi nro 9

Alhon perhe muutti Lahteen, kun Pentti oli kolmevuotias. Ilmapiiri pikkukaupungissa oli luonnon tarkkailuun ja luonnosta oppimiseen kannustava. Koulujen luonto-

kerhotoiminta oli vahvaa. Lahden luonnonystävät, luonnonhistorian opettajien aktivoima yhdistys, perustettiin vuonna 1947. Yhdistyksessä harrastettiin sekä luonnon-suojelua että lintuja.¹¹

Pentti Alho lähti opiskelemaan biologiaa Helsingin yliopistoon vuonna 1959 ja opiskeli sitä kolme vuotta. Sitten hän kuitenkin vaihtoi pääaineensa ja valmistui arkkitehdiksi. Opiskelujen aikaan Pena sai kesätyön Päijänteeltä uuden kantosiipialus Tehin kansimiehenä. Päijänne tuli tutuksi, kun Tehi kulki päivittäin kaksi vuoroa edestakaisin Lahden ja Jyväskylän väliä. Tyttöystävä, josta tuli myöhemmin vaimo, löytyi reitin varrelta Luhangan Judinsalon satamasta.¹²

Pena sai rengastuslisenssinsä 1960-luvulla ja rengastajaura alkoi pikkulintujen rengastamisesta, kuten yleistä oli. Kesätyössään Tehin kannella hän kuuli matkustajilta tietoja sääksen pesäpaikoista ja yleensäkin keskustelut laivalla koskivat usein Päijännettä ja luontoa. Sääksiä näkyi

kalastamassa – ne varmasti tekivät vaikutuksen luontoa harrastavaan mieheen.

Päijänteellä pysyminen tuntui tärkeältä ja Pena vuokrasi keskeltä Päijännettä, Sysmän Jorossaaresta, kesäaikaan tukikohdakseen vanhan suola-aitan ja liikkui sieltä petroliveneellään sääksien pesille Päijänteen molemmille puolille. Lintuharrastusta haittasi työssäkäynti Helsingissä - Pena perusti oman toimiston. Vuodesta 1973 lähtien Pentti Alho oli sääksen pesimäajat vapaalla ja hänen vuosittaiset rengastusmääränsä moninkertaistuivat.

Sääksirengastaja ja linnuston suojelija Pentti Alho

Sääksen pesiä tiedettiin vain joistain suuremmista Päijänteen saarista 1960- ja 1970-luvuilla. Niitä uskottiin olevan niin sanotusti ”takametsissä”. Pentti Alho kiersi laajoja takametsien taipaleita sääksen pesiä etsien ja asukailta tietoja kysellen 1980-luvun puolelle saakka. Matkat ulottuivat etelässä Pornaisiin, pohjoisessa Päijänteen Ristiselälle, Tuulos oli länsirajana ja idässä Iitin Pyhäjärvi. Alueet pyrittiin sopimaan rengastajien kesken, jottei päällekkäistä työtä tulisi. Suuri urakka oli tekopesien eli tekareiden rakentaminen ja vieminen hajoamassa olevien luonnonpesien tilalle ja sortumauhan alla olevien kolmiomittaustornien lähelle. Sääkset alkoivat pesiä tekareissa hyvin. Vuonna 1972 jo noin puolet sääksen pesinnöistä tapahtui tekopesissä. Sääksien ohella Alho rengasti myös koskikaroja ja osallistui muiden lintulajien suojeluun.

Viime vuosina Pena ei ole enää kiivennyt puihin rengastamaan, mutta on tehnyt vesitse kontrollikäyntejä sääksien pesille, määrittänyt dronekuvista esimerkiksi poikasten siipien pituuden perusteella niiden ikää ja muutenkin arvioinut erilaisia pesätapahtumia.¹³ Tämän kesän poikasanalyysit tehtyään Pentti Alho sanoo lopettavansa.

Pentti Alho on nähnyt muutoksen sääksen pesäpaikoissa. Reilut parikymmentä vuotta sitten takametsien pesät alkoivat tyhjentyä. Sääkset palaavat vähitellen takaisin vesistöjen rannoille alkuperäiseen asuinympäristöönsä.

Kuhmoisen Solkerinvuoren kolmionmittaustornin sääksen pesä

Pentti Alho ”peri” Linkolalta Solkerinvuoren kolmionmittaustornin pesän rengastukset ja sai häneltä tietoa Päijänteen muistakin sääksen pesistä.

Solkerinvuoren kolmionmittaustornin pesinnälle kävi surullisesti. Tuolloin huuhkaja oli runsastunut voimakkaasti avokaatopaikkojen johdosta ja tappoi ensin Solkerinvuoren sääksiemon ja sitten myös syntyneet poikaset. Kolmionmittaustornin lähelle viedyssä tekopesässä pesintään onnistui ja vuonna 1971 Pentti Alho rengasti siitä pari poikasta. Nykyään Solkerinvuorella ei ole sääksen pesää.

Pentti Alho 1970-luvulla sääksen pesällä Hartolan Nautsalossa.

KUVA: Sääksisäätiön arkisto.

Sysmän Kammiovuoren sääksen pesä

Sysmän Vintturin Kammiovuorella on sääksi pesinyt. Pena muistaa, että Kammiovuorella oli sääksen pesä, kun hän siellä kävi noin 1963–1964. Silloin hän ei vielä rengastanut sääksiä eikä hän nähnyt lintua.

Sääksen pesä oli Kammiovuorella tyhjänä, kun Pena kävi siellä vuonna 1992. Tyhjä pesä oli parkkipaikan puoleisessa rinteessä, ei vuoren korkeimmalla kohdalla kuten sääksi tyypillisesti pesänsä sijoittaa. Ehkä ihmisten kulkeminen pesän läheltä on häirinnyt pesintöjä. Kammiovuorella ei ole nykyään sääksen pesää.

Pienen Kammiovuoren sääksen pesä

Parikymmentä kilometriä etelämpänä Vintturin Kammiovuoresta on samaan vuorijonoon kuuluva Pieni Kammio-

Lain suojaama sääksen pesäpuu -kyltti
ampumatauluna.

KUVA: Sääksisäätiön arkisto.

vuori, jossa olleesta sääksen pesästä Pentti Alholla ei ole tietoa. Kolmiomittaustornia Pienellä Kammiovuorella ei ole ollut, mutta varhainen tieto sääksen pesästä on: Pienen Kammiovuoren luolan suulla seisoi pitkään mahtava kelo, jonka latvassa oli sääksen pesä. Kelo ja pesä tuhoutuivat kovassa ukkosmyrskyssä 1940-luvulla.¹⁴

Pieni Kammiovuori ja Struven ketjun piste Viljamenvuori ovat saman kyläalueen eri laidoilla. Viljamenvuori on ollut suosittu näköala- ja retkipaikka kuten Vintturin Kammiovuorikin – sääksi ei varmasti ole voinut pesiä onnistuneesti paikassa, jonka ohi kuljetaan koko alkukesän ajan. Pienestä Kammiovuoresta tuli yleisemmin suosittu retkikohde vasta myöhemmin.¹⁵

Sääksen pesäpaikat Viljamenvuoren kolmiomittaustornin läheisyydessä

Sääksen pesää ei ollut Viljamenvuoren kolmiomittaustornissa¹⁶, sen näki jo kaukaa tieltä kylään saavuttaessa.

Luonnonpesä – jota ihmisvoimin vähän paranneltiin – oli Viljamenvuoren länsipuolelta kulkevan Vintturintien varrella lähellä tietä ja Viljamenlammia. Pesä oli ensin terveessä puussa, josta Pena rengasti kolme poikasta. Pian pesä kuitenkin tippui puusta ja sääksi teki korvaavan pesän lähelle, kallellaan olevaan keloon Viljamenlammen eteläpuolella olevaan rinteeseen. Keloon Pena ei pystynyt kiipeämään, koska se kallistui liian uhkaavasti, eikä kelo-pesän jälkeen uutta pesää enää löytynyt.

Sysmän Rapalanniemen Hernevuoren kolmiomittaustornin pesä

Pentti Alhon käydessä ensi kertaa Rapalanniemen Hernevuorella maisema oli mahtavaa, vankkaa kuusikkoa ja mustikkametsää. Kun veneen jätti Päijänteen rantaan Honkasaarten kohdalle ja lähti nousemaan rinnettä, saattoi kulkea pystypäin kuusten oksiston alla. Seuraavana vuonna hänen siellä käydessään komea metsä, kymmenkunta hehtaaria siitä, oli hakattu.

Ensimmäiset sääksenpoikasensa Hernevuorella Pena rengasti vuonna 1968, jolloin poikasia oli pari kappaletta. Toistamiseen tullessaan paikalle puolen yön aikaan eräältä toiselta kohteelta kolmiomittaustornin juurelle oli leiriytynyt 10 – 15 lapsen luontokerhoryhmä aikuisen johdolla sääksellä ihastelemaan. Luontokasvatus on mitä suotavinta, mutta Pena pyysi ryhmää lähtemään pois, sillä sääksi oli hädissään häirinnästä. 1970-luvun alussa kolmiomittaustorni romahti ja sähkölaitoksen kanssa sovittiin vanha sähkötolppa tekopesän rakennuspaikaksi. Rapalanniemestä ei enää tiedetä sääksen pesää.

Evon Kalliojärven jättiläishongan pesä ja kolmiomittaustornin tekopesä

Evon Kalliovuorella oli sääksen pesäpuuna korkea ja paksu honka 1960-luvun alkupuolella. Pesä oli noin 28 metrin korkeudella ja pitkään korkeimmalla oleva sääksen pesä. Kiipeämiseen tarvittiin kolmen metrin vanteet paksun rungon vuoksi. Myrsky kuitenkin pudotti luonnonpesän ja sääkselle tehtiin tekopesä läheiseen kolmiomittaustorniin, joka oli ollut panssaritorjuntarykmentin käytössä. Tekopesän kehikko oli metrin halkaisijaltaan ja pajusta. Alla oli kettuverkkoa.¹⁷

Vuosina 1970 ja 1971 Pena löysi pesästä kolme terhakkaa poikasta. Se kertoo hyvästä ruokatilanteesta ja suotuisista olosuhteista muutenkin. Yhdellä kerralla Penan mukana kulkenut koira, bordercollie ”Blacky” auttoi rengastusta ratkaisevasti, sillä sääksenpoika oli yllätykseksi kehittynyt jo lentokykyiseksi. Poikanen lensi pesästä sujuvasti, mutta putosi sitten pää alaspäin läheiseen koivuun ja hävisi näkyvistä. Koira osasi hakea sääksenpoikasen.

Siipeen ammuttu.

KUVA: Sääksisäätiön arkisto.

Sysmän Soiniemen Urpalanvuoren pesät

Pena rengasti Sysmän Urpalanvuoren kolmiomittaustornin sääksenpoikasia 1960-luvulla. Sääksille tehtiin todennäköisesti tahallista kiusaa, sillä niiden pesä hävisi jo ennen tornin romahtamista. Urpalanvuorella sääksen pesäpuun rauhoitustaulua pidettiin ampumatauluna ja sen muovipleksiä poltettiin. Samaa esiintyi kyllä muuallakin ja esimerkiksi Judinsalon kolmiomittaustornin portaita Pena muistaa repineensä irti, jottei torniin pääsisi kiipeämään. Aikoinaan aseita haettiin lainaksikin, jos ei itsellä ollut ja lintuja käytiin huvikseen ampumassa. Ilkivaltaa esiintyi 1980-luvulle saakka.

Sääksi teki Urpalanvuoren kolmiomittaustornista hävinneen pesänsä tilalle uuden pesän Soiniemen etelärannan tuntumaan tornin lähellä olevan ”loimuokaisen” kuusen latvaan, mutta puu kaatui pian juurineen. Sääksi yritti edelleen pysytellä Urpalanvuoren tuntumassa ja teki pesän vuoren itäreunalle, lähemmäs vuoren lakea ja jälleen

kuusen latvaan. Kuusi oli hyvin korkea, mutta latvaltaan todella ohut. Penalla oli tarvelaatikossaan tällaisia tilanteita varten metallinen ”keino-oksa”, joka otettiin käyttöön puun latvan tuntumassa loppumatkalle. Siitä sai jalan alle tukea niin, että kurkottaen pystyi saamaan otteen poikasesta tai ainakin näkemään pesään. Tässä kyseisessä tapauksessa Pena kuitenkin totesi yrityksen korkealla puussa toivottomaksi. Latva oli liian hento.

Aihkimännyt ja tasapäiset lakkapäähongat eli ikivanhat männyt olisivat sääksien pesintään sopivimpia, sillä niiden latvus kestää parhaiten sääksen pesän tuntuvan painon, joka vielä kasvaa vuosien myötä, kun emot sitä kor-

Kolmiomittaustorni Hämeessä 1970-luvulla.

KUVA: Sääksisäätiön arkisto.

jailevat ja parantavat – tai ihmisen auttava käsi. Ikimänyissä myös rengastaminen on huomattavasti helpompaa. Tavallisimmin rengastuksissa käytetään tolppakenkiä, köysiä ja vajereita. Kädet täytyy saada pidettyä vapaina.

Urpalanvuorella ei ole sääksi asunut pitkään aikaan, mutta sinne on sijoitettu pari vuotta sitten uusi tekopesä sääksen houkutteksi.

Luhangan Judinsalon ikivanha pesäpiiri ja epäonnea

Judinsalon vuorenhuippu oli hyvin avara paikka ja sen huipulla sijaitsevan kolmiomittaustornin valtaus sääksen toimesta hyvin varhainen, jo 1960-luvun alussa tapahtunut. Kolmiomittaustornin lähimaastosta, Herjaanselän Kytösaaresta löytyi vielä vanhempia merkkejä sääksen asutuksesta, esimerkiksi kalanruoto vanhasta, tyhjästä luonnonpesästä.

Judinsalon kolmiotorni oli jo jalkapuoli kun Pentti Alho kävi siinä rengastamassa: tornin kaksi jalkaa oli maassa ja yksi kunnolla ilmassa. Portaistaan ja yläosastaan

torni kuitenkin pysyi kunnossa ja kesti hyvin sääksen tarpeet. Eräässä syysmyrskyssä torni kuitenkin kaatui.

Tekopesä rakennettiin läheiseen rinteeseen seuraavana keväänä ja sen valmiiksi saamisessa tuli kova kiire. Lopulta työ tehtiin pitkäperjantaina ja pohjan tiivistämisessä epäonnistuttiin huonon materiaalin vuoksi. Sääksi muni neljä munaa, mutta kaksi niistä tippui heti huonon tiivistyksen vuoksi pohjaritilälle. Sitten tuli armeija harjoittelemaan alueelle ja heidän kulkemisestaan syntyi oikein polku tekopesän viereen. Häirintä oli melkoista. Tekopesästä ei saatu lopulta yhtään rengastusta eikä pesintää tekopesään enää tämän jälkeen tullut. Judinsalon pohjoisrannalta löytyi myöhemmin käytössä oleva pesä.

Padasjoen Virmailansaaren ja Arrakosken kolmiomittaustornien sääksen pesät

Padasjoen Virmailansaaren Tupsuvuoren korkeimmalla mäellä oli Struven ketjun pisteen kolmiomittaustorni. Ennen tornin kaatamista Pena rengasti tornin pesästä yhden sääksenpoikasen vuonna 1971. Kolmiomittaustorni halettiin kaataa, jotta lintu siirtyisi läheisen männyn latvaan tehtyyn tekopesään. Huuhkaja kuitenkin vei sääksiemon ja vain munat jäivät jäljelle. Sääksi on kuitenkin pysytellyt Virmailansaaren läheisyydessä ja tottunut vilkkaaseen veneliikenteeseen.

Arrakosken kolmiomittaustorni huojui loppuaikoihinan vahvasti tuulessa eivätkä portaat olleet kunnossa. Kun sääksen pesä kuitenkin pysyi tornin päällä, Pena rengasti sieltäkin.

Päijätsalon näkötorni

Sysmän Päijätsalon näkötorni on ollut retkeilijöiden käytössä niin tiiviisti, että se tuskin on ollut sääksen pesän sijana missään vaiheessa, vaikka sellainen tarina onkin olemassa. Sääksen pesä on ollut näkötornin viereisessä kuusessa, johon oli mahdotonta kiivetä rengastamaan poikasia. 1980-luvulla Pena seurasi pesän pysyvän kuusessa, mutta myöhemmin pesä tuli Päijänteen ulapalle rantapuuhun ja pesästä sai rengastettua hyvin iloisen poikastapah-tuman: neljä poikasta kerralla. ♦

VIITTEET

¹ Rautiainen, Sirpa, ”Hämäläinen lintumies, Pentti Linkola”, Elonkehä 9/2012 ja Rautiainen, Sirpa, ”Viirupöllö ja sääksi menevät kaiken muun edelle”, Linnut 2/2017.

² Linkola 1979, 72 – 73, 76 ja Saurola 2020, 86 – 87.

³ Saurola, Pertti, ”Viisi vuosikymmentä Suomen sääksikannan seurantaa: historiaa ja alustavia tuloksia”, Linnut-vuosikirja 2020.

⁴ Rautiainen, Sirpa, ”Ympäristöhistorian tietoa tulisi kerätä ja opettaa”, Hämeen Sanomat 25.4.2004.

⁵ Kolmiomittaustornit olivat puisia kehikkomaisia torneja, jotka tehtiin korkeille paikoille Maanmittauslaitoksen ja Geodeettisen laitoksen peruskartoitusta varten. Suomessa on tehty kolme suurempaa kolmiomittausta. Korkeimmat tornit olivat lähes 50 metriä korkeita ja enimmillään Suomessa oli niitä yli 4000. Vuosina 1816 – 1855 Mustaltamereltä Jäämerelle rakennettu Struven ketju on pisin ja tunnetuin kolmiomittaustorneista muodostunut ketju. Torneja käytettiin erilaisiin tarkoituksiin, mm. sodan aikana pommikoneiden tähytämiseen ja myöhemmin armeijan ilmavalvontatehtävissä. Viimeiset tornit valmistui-vat vielä 1986, mutta niitä myös purettiin ja niitä lahosi. Pentti Alho muistaa viimeisten kolmiomittaustornien olleen pystyssä 1990-luvulla.

⁶ Käytän vuoresta paikkakuntalaisten nimitystä. Vuoresta käytetään myös Viljaminvuori-nimeä. Helin 2005, 413.

⁷ Helin 2005, 408 - 409.

⁸ Saurola & Koivu 1987, 154 – 155.

⁹ Nuutinen 1938, 67 - 68.

¹⁰ Linkola 1979, 73.

¹¹ Lahden luonnonystävien pohjalta on muodostunut nykyiset Salpausselän luonnonystävät ry. ja Päijät-Hämeen lintutieteellinen yhdistys.

¹² Rautiainen, Sirpa, ”Pentti Alho on rengastanut yli 1600 sääksenpoikasta – kuusi vuosikymmentä Itä-Hämeen metsissä ja Päijänteellä”, Päijänteen lehti 13.6.2019.

¹³ Rautiainen, Sirpa, ”Sääksen pesien tarkastukset dronella”, Itä-Häme 17.8.2020.

¹⁴ Rellman 2005, 416.

¹⁵ Huviretkistä vuorille Tasanen 2005, 414 – 415 ja Rellman 2005, 416.

¹⁶ Viljamenvuoren kolmiomittaustornista, kolmiomittaustornien eroista ja teltti-termistä Helin 2005, 412 – 413 ja Tasanen 2005, 410 – 411.

¹⁷ Suullinen tiedonanto Risto Komu 31.10.2018.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Suulliset tiedonannot:

Alho, Pentti, arkkitehti ja sääksihavainnoija, Hollolan Hämeenkoski. Haastattelut 12.2.2019, 8.3.2019, 13.3.2019, 16.7.2019, 31.7.2021, 24.8.2021 ja 16.9.2021.
Komu, Risto 31.10.2018.

PAINETUT LÄHTEET

Helin, Heikki 2005. Liikola-Taipale kyläkirja. Padasjoki.
Linkola, Pentti 1979. Toisinajattelijan päiväkirjasta. Juva.
Nuutinen, Aaro A. 1938. Terveisiä Päijänteeltä! Porvoo – Helsinki.
Rautiainen, Sirpa 2012. ”Hämäläinen lintumies, Pentti Linkola”. Elonkehä 9/2012.
Rautiainen, Sirpa 2017. ”Viirupöllö ja sääksi menevät kaiken muun edelle”. Linnut 2/2017.

Rautiainen, Sirpa 2019. ”Pentti Alho on rengastanut yli 1600 sääksenpoikasta – kuusi vuosikymmentä Itä-Hämeen metsissä ja Päijänteellä”. Päijänteen lehti 13.6.2019.

Rautiainen, Sirpa 2020. ”Sääksen pesien tarkastukset dronella”. Itä-Häme 17.8.2020.

Rellman, Pauli E.J. 2005. Pieni Kammiovuori teoksessa Liikola-Taipale kyläkirja. Padasjoki.

Saurola, Pertti 2020. ”Viisi vuosikymmentä Suomen sääksikannan seurantaa: historiaa ja alustavia tuloksia”. Linnut-vuosikirja 2020.

Saurola, Pertti & Koivu, Juhani 1987. Sääksi. Forssa.

Tasanen, Aarne 2005. Viljamenvuori, teltti ja komeat maisemat teoksessa Liikola-Taipale kyläkirja. Padasjoki.

Tasanen, Kaarina 2005. Huviretki Viljamenvuorelle teoksessa Liikola-Taipale kyläkirja. Padasjoki.